

Ioan-Alexandru GRĂDINARU*

DISCURSUL FILOSOFIC CA RECONSTRUCȚIE LOGICO-LINGVISTICĂ A CEEA CE ESTE: CAZUL QUINE

Rezumat. Studiul prezent își propune să investigheze câteva dintre aspectele cele mai importante ale construcției discursului filosofic din unghiul problematicii ontologice. Ne-am ales drept “materie” a analizei noastre scrierile unuia dintre cei mai influenți filosofi contemporani, Willard Van Orman Quine. Pomind de la deschiderile pe care Carnap le face în lucrări precum *Construcția logică a lumii* (1928) sau *Sintaxa logică a limbajului* (1934), Quine își dezvoltă un proiect ontologic propriu, cu importante diferențe față de cel carnapien, și care avea să devină, el însuși, un model de punere a problemei și de reorientare a modalităților discursive specifice din punctul de vedere al abordării logico-lingvistice. Am încercat, astfel, să urmărim patru direcții centrale: în ce fel dezvoltă Quine principiul său al angajării ontologice (“a fi înseamnă a fi valoare a unei variabile legate”), ce vizează regimentarea limbajului, care este locul și rolul anumitor teze quineene în conturarea proiectului său, în ce măsură distincția empiric-logică are un efect asupra reconstrucției ontologice întreprinse de W.V.O. Quine.

I. Preliminarii: Quine și raportările sale

I.1. Către o modalitate categorială de filosofare

Există, așa cum bine se știe, o tradiție milenară a meditației filosofice sistematice, a reflecției de tip categorial, conceptual, tradiție ce coboară până la Aristotel. Autorul *Organonului* poate fi considerat chiar întemeietorul ei, prin distanța pe care o ia față de varianta dialogică a construcției discursului și prin decelarea, pentru întâia dată în istoria filosofiei, a unei table categoriale. Nu este foarte dificilă urmărirea acestui fir conducător în filosofie, însă interesul nostru este altul: cum se regăsește această posibilitate structurală, cum este ea dezvoltată și care sunt limitele construcției în cadrul operei lui W.V.O. Quine.

---

* Absolvent al Facultății de Filosofie de la Universitatea “Al. I. Cuza” din Iași (2000), doctorand în logică și retorică la aceeași universitate cu o temă asupra problemei limbajului în filosofia americană contemporană. În prezent este preparator la Catedra de Logică și filosofie sistematică a Universității “Al. I. Cuza” din Iași.

După reacțiile antisistemice ale lui Kierkegaard și Nietzsche de la sfârșitul secolului al XIX-lea, filosofia analitică (atât în ipostaza atomismului lui Russell și Whitehead, cât și a empirismului logic și a filosofiei limbajului comun care au urmat) revine – la un alt nivel, desigur – la o construcție logică a discursului său. Ambițiile extraordinare ale membrilor Cercului de la Viena, ca să luăm doar un exemplu, sunt de regăsit mai întâi în cadrul celebrului *Manuscris* (generalizarea concepției științifice despre lume, unificarea corpusului cunoașterii științifice prin intermediul instrumentelor logicii moderne, principiul verificării tuturor teoriilor, reducerea vocabularului teoretic la vocabularul observațional, “căutarea unui simbolism eliberat de zgura limbilor naturale”, etc.), iar mai apoi în lucrările personale ale fiecărui membru marcant. Carnap, de pildă, își propune să construiască lumea în mod logic (de fapt, să o re-construiască în ordinea discursului filosofic) plecând de la datele sensibile și urcând, pas cu pas, către conceptele cele mai abstracte. Lucrarea sa din 1928 nu a rămas fără ecou, și modalitățile de articulare a problematicii specifice ei vor constitui o importantă sursă de inspirație atât pentru gânditorii contemporani cu Carnap, cât și pentru cei care i-au urmat. Quine, vorbind despre R. Carnap, nu va uita să declare că “linia gândirii mele era în mare măsură determinată de problemele pe care am crezut că le prezintă poziția lui”¹. Iar în ceea ce privește *Logische Syntax der Sprache*, Quine este de părere că ea “exploatează din nou în mod viguros resursele logicii moderne în favoarea filosofiei. [...] În timpul unei perioade critice, ea a constituit principala sursă de inspirație a tinerilor filosofi ai științei. Era lucrarea definitivă, situată în centru, din care fragmente din tratat și de popularizare se desfășurau în cercuri din ce în ce mai largi. Carnap, mai mult decât oricine altcineva, era întruchiparea pozitivismului logic, a empirismului logic și a Cercului Vienez”[1:212]. Ideea unui sistem categorial de maximă generalitate, decelat de analiza logică, nu a putut trece neobservată; de la apariția ei în *Manifest* și până la dezvoltările lui Carnap, ea a atras energii constructive deosebite, iar W.V.O. Quine, ca un discipol critic al lui Carnap, a preluat-o și reconfigurat-o în manieră personală. Pe urmele lui Dewey, Quine avea să declare că “grija ontologică a filosofului este doar anvergura categoriilor. [...] Sarcina ontologiei este de a face explicit ceea ce a fost lăsat tacit, de a face precis ceea ce a fost lăsat vag; sarcina de a expune și rezolva paradoxurile, de a elimina asperitățile, de a face să dispară perioadele tranzitorii de creștere, de a curăța maghernițele ontologice”². La fel ca și Carnap, Quine revine la milenara problemă a ontologiei, însă din punctul de vedere al științei secolului XX. Această disciplină rămâne în continuare una esențială pentru cunoaștere, și, dacă este să riscăm o afirmație, ea nu se dislocă în ontologii regionale: Carnap și Quine rămân fideli imaginii de maximă generalitate a categoriilor ontologiei, fapt care îi leagă, după părerea mea, de îndelungata tradiție a acestui tip de cercetare. Diferența

---

¹ W.V.O. Quine, “Omagiu lui Carnap”, în *Vechea și noua logică. Carnap prin el însuși*, Editura Paideia, București, 2001, p. 213.

² W.V.O. Quine, *Le mot et la chose*, Flammarion, Paris, 1977, pp. 377-378.

o dau *metoda* (analiza logică a limbajului și construcția de limbaje formale adaptate muncii și rezultatelor științei), *scopul* (unificarea³ corpusului de cunoștințe și articularea unei perspective cvasi-științifice asupra lumii) și *rolul* (filosofia, în general, și ontologia, în special, nu mai au statutul de discipline *prime*, ca în antichitate, care prescriu de la înălțimea lor spirituală diferite norme tipurilor de cunoaștere particulară⁴, ci coparticipă la edificarea sistemului de cunoștințe). Așa cum bine observă Quine, dacă reprezentantul științei naturale decide în materie de specii animale (dacă există sau nu, ce caracteristici au, etc.), reprezentantul matematicii decide în raport cu numerele sau clasele, reprezentantul ontologiei trebuie să decidă în materie de acceptabilitate a categoriilor celor mai generale, de reducții ontologice sau de asumții asupra valorilor unor variabile.

Pentru Quine, cel din *On What There Is*⁵, problema ontologică apare atunci când încercăm să dăm răspunsul la întrebarea simplă “What is there?”. Prima variantă de răspuns, și poate cea mai intuitivă, este “Everything” (totul). Însă, la fel ca și în antichitatea filosofică greacă, această variantă nu este suficientă. În fapt, istoria filosofiei nu este, într-o remarcabilă restricție a ei, decât încercarea de a da, cu mijloacele raționalității, un răspuns mai complex decât cel intuitiv amintit mai sus. Răspunsul lui Quine asumă pentru început principiul conform căruia orice angajament ontologic, orice stabilire a tablei categoriale sunt relative la schema conceptuală aleasă [5:10]. Dacă în cadrul unei anumite scheme conceptuale o propoziție oarecare ia valoarea adevărat, este foarte posibil ca în cadrul alteia ea să se dovedească falsă. Acest lucru a devenit posibil în urma conștientizării, de către reflecția filosofică actuală, a faptului că nu mai putem considera că avem o privire nesituată, că suntem în stare, ca oameni, să reflectăm nemijlocit și nemodificat modul în care se înfățișează realitatea. Dacă știința contemporană nu a renunțat la “paradisul obiectivității” în sens tare, filosofia contemporană a făcut-o prin cvasi-majoritatea reprezentanților ei. Așa cum bine remarca H. Putnam, nu poate exista o cercetare care să fie făcută din vreun punct de vedere nesituat, privilegiat, pur, ceva în genul unei “Viziuni a ochiului divin” (“God’s Eye View”). Această perspectivă asupra activității umane de cunoaștere a ceea ce este ne duce către necesitatea de a privi diferitele table categoriale ca fiind în mod fundamental relative la o anumită schemă conceptuală. Quine, la fel ca și Putnam, nu uită niciodată să reitereze, în lucrările sale, acest principiu premergător: orice descriere a realului, precum și orice asumție ontologică se fac relativ la un cadru teoretic prealabil.

³ În *Quiddités. Dictionnaire philosophique par intermittence*, Éditions du Seuil, Paris, 1992, p. 136, Quine declară că “limbajul auster al științei se pliază în mod docil în patul lui Procut al logicii predicatelor [...] Un discurs supus logicii predicatelor vehiculează totalitatea conținutului său în predicatelor sale. Restul este structură logică”.

⁴ Nu există decât o diferență de grad între categoriile filosofiei (ontologiei) și cele ale științelor particulare. Nu mai există o etajare în ordinea valorică, ierarhică, ci numai în ordinea gradului de universalitate.

⁵ A se vedea “On What There Is”, în *From a Logical Point of View*, Second Edition, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts and London, England, 1980, pp. 1-19.

În aceste condiții, regula angajamentului ontologic acceptată de W.V.O. Quine este următoarea: “a fi asumat ca o entitate este, pur și simplu, a fi recunoscut ca valoare a unei variabile”[5:13]. Să detaliem puțin, împreună cu Quine: “în termenii categoriilor gramaticii tradiționale, acest lucru înseamnă aproximativ a fi în raza de referință a unui pronume. [...] Variabilele de cuantificare, «unii», «nici unul», «toți», se întind asupra întregii noastre ontologii, oricare ar fi aceasta; și noi asumăm o supoziție ontologică particulară dacă și numai dacă presupositiul-ul respectiv trebuie să fie recunoscut printre entitățile asupra cărora variabilele noastre se întind, astfel încât una dintre afirmațiile noastre să devină adevărată”[5:13]. Pentru filosoful american, progresele matematicii și ale logicii au determinat apariția unei posibilități de tratare cu un plus de rigurozitate a problemei ontologice. Așa cum ușor se poate remarca și din pasajul anterior, această problemă nu mai este lăsată în seama filosofiei de tip speculativ sau în seama unei logici speculative prin excelență (așa cum este cazul cu Hegel), ci devine obiect al analizei în cadrul unui limbaj formalizat, apropiat de idealul înfățișat în *Manifestul Cercului de la Viena*. În urma acestei analize, putem trece la construcția ontologică propriu-zisă, ale cărei categorii nu întretin o complicitate dăunătoare nici cu limbajul natural în forma sa brută, nici cu vreun jargon filosofic ambiguu. În urma acestei tratări logico-matematică a limbajului natural în general și a limbajului unei teorii în special, putem să avem o definiție precisă a categoriilor cu care lucrăm, mai exact deținem “un standard mai explicit [...] față de care să decidem la ce ontologie este angajată o teorie sau o formă de discurs: o teorie este angajată numai la acele entități pentru care variabilele legate ale teoriei trebuie să fie capabile să se refere astfel încât afirmațiile făcute în cadrul teoriei să fie adevărate”[5:13-14].

Aceste precizări servesc, printre altele, și la susținerea ideii că aserțiunea programatică “a fi înseamnă a fi valoarea unei variabile” este folosită în scopul testării gradului de conformitate al unei teorii sau al unui sistem de gândire cu un standard ontologic primar, anterior convenit. Ideea co-relaționării dintre conceptul de variabilă legată al logicii matematice și cel de ontologie nu trebuie înțeleasă în sensul că, o dată cu intervenția noțiunii logice, noi vom ști *ceea ce este* la modul absolut – după cum am văzut, acest lucru nu mai pare a fi posibil – ci vom putea indica entitățile *despre care* ne vorbește o teorie sau un sistem de gândire, pe care le acceptă ca existente. Problema ontologică revine, deci, la cercetarea entităților asumate de o anumită teorie, la analizarea referinței lor, ceea ce este cercetat nefiind o stare de lucruri independentă de orice discurs. Quine remarcă următorul fapt: ceea ce există nu depinde în general de folosirea limbajului, dar ce spune cineva că există depinde de această folosire.

1.2. Limbaj și cercetare ontologică

Ultimele două-trei aserțiuni din secțiunea anterioară anunțau precizările care urmează. Quine nu este deloc uimit – așa cum spune textual în *On What There Is* – de faptul că cvasi-totalitatea controverselor noastre ontologice se transformă în

dispute cu privire la limbaj. Această situație provine din dubla dependență a *științei* – pe de o parte, de limbaj, și, pe de altă parte, de experiență – știință care este, astfel, obligată să lucreze permanent în tensiunea dintre năzuința spre dovezi și cea spre sistem. Cercetările științifice se fac în cadre conceptuale particulare, care determină receptarea și înțelegerea, apoi explicarea obiectului sau fenomenului avut în atenție. Pe de altă parte, rezultatele obținute trebuie formulate într-un anumit limbaj, acest fapt influențând iarăși modul în care ne construim un sistem de cunoștințe organizat. Să luăm un exemplu. Fenomenul radiației luminoase, despre care s-a vorbit și s-a scris foarte mult, poate fi analizat, studiat în cadrul conceptual al teoriei corpusculare, dar în același timp poate fi obiect al teoriei ondulatorii. Ecuțiile corpusculare prin care sunt exprimate rezultatele studiului diferă în mod esențial de cele ondulatorii. Imaginile pe care cele două teorii ni le dau despre fenomenul luminii sunt în mod clar diferite, însă, interesant, sunt ambele necesare, pentru că lumina “se comportă”, în anumite situații ca undă, iar în altele drept corpuscul. Așadar, ca să acoperim întreaga sferă a manifestărilor sale va trebui să apelăm la ambele teorii.

Există, apoi, o altă distincție importantă care operează aici. Este vorba despre dihotomia dintre limbajul natural și limbajul formalizat, sau, cum spune Quine, regimentat. Este binecunoscut faptul că nu putem “scăpa” de limbajul natural, oricât de legați am fi de idealul unei limbi perfecte, de acea *characteristica universalis* pe care o căuta Leibniz. Haskell Curry, în articolul său despre legătura dintre sistemele formale și limbile naturale, a emis o idee prețioasă în acest sens: dacă notăm cu U limba comună în care un autor și un lector se înțeleg în mod direct, și cu A un limbaj “artificial”, construit, întotdeauna A este inclus în U . Dacă lărgim puțin sfera celor două concepte, putem spune că întotdeauna limbajele formale (A) vor depinde atât operatoriu, cât și funcțional de limbajele naturale. Nu doar teoria și practica științifică, ci chiar necesitățile de ordinul comunicării ne obligă să credim principiul conform căruia “toate semnele din interiorul limbii A trebuie explicitate în sistemul de semne al limbii U , iar această explicitare ne scoate indubitabil din domeniul formalului pur. Așa încât, de fiecare dată, pentru sisteme formale diferite, limba proprie sistemului formal (în termenii lui Curry, limba A) va beneficia de o reprezentare în perimetrul limbii naturale (limba U)”⁶. Limba U ne apare ca o prezență necesară nu doar sub raport semantic, ca metalimbaj, ci și sub raport pragmatic.

Este suficient să ne amintim faptul că în practica științifică, chiar în domeniile puternic matematizabile, orice teorie nou-apărută trebuie făcută inteligibilă nu doar în cadrul strict al formalismelor sale, în interiorul structurii de ecuații ce o compun, ci și în cadrul limbajului natural: o teorie devine cunoscută și își atrage succesul și dacă autorii ei știu să o promoveze, să o facă accesibilă unei

---

⁶ Constantin Sălăvăstru, *Modele argumentative în discursul educațional*, Editura Academiei Române, București, 1996, p. 146.

comunități științifice mai largi⁷. Teoriile foarte abstracte, care nu au o componentă intuitivă minimală, sunt, de cele mai multe ori, sortite să rămână în umbră, chiar dacă respectă exigențele de ordin formal (logice și matematice). Prin prisma acestei dihotomii *natural – artificial*, putem adăuga faptul că dependența științei de limbaj se ramifică într-o dublă raportare: pe de o parte, față de limbajul formal și cadrul conceptual al teoriilor, iar, pe de altă parte, față de limbajul natural.

Tensiunea dintre empiric și logic, constitutivă întregii opere a lui Quine, acționează atunci când filosoful american ia în atenție fenomenul limbajului: pe de o parte, Quine ia poziție, în mai multe rânduri, în favoarea unei naturalizări a logicii și a epistemologiei, a unei apropieri de limbajul natural, iar, pe de altă parte, atunci când se ocupă de problematica de ordin ontologic, se desfășoară plenar pe linia formalului, eforturile sale încununându-se într-o adevărată *construcție logico-lingvistică a lumii*.

Pentru Quine, tripla legătură dintre teorie – limbaj – ontologie ia forma următoare: “în măsura în care adoptarea oricărui sistem de teorii științifice poate fi considerată o problemă de limbaj, același lucru – dar nu mai mult – poate fi spus despre adoptarea unei ontologii”[5:17]. Principiul conducător în construirea de scheme conceptuale, de teorii este *simplitatea*. Deși acest principiu, cum singur Quine o recunoaște, nu este unul necontrovertabil, totuși el este foarte util în relația dintre teoriile noastre și realitatea exterioară. *Fizicalismul* – unul dintre exemplele preferate ale lui Quine – oferă, ca schemă conceptuală, mult mai multe avantaje pe linia simplificării raportului sus-amintit decât alte perspective filosofice; însă deși el este fundamental din punct de vedere al cunoașterii fizice, el nu exclude și alte viziuni – *fenomenalismul*, de pildă, îi apare lui Quine necesar și fundamental din punct de vedere epistemologic. O traducere punct cu punct din limbajul unei teorii în cel al unei teorii alternative nu este posibilă și, din perspectiva complexității imaginii noastre despre lume, nici nu ar fi dezirabilă. Totuși, principiul simplificării furnizează un criteriu eficient, împreună cu cel de succes (empiric, teoretic), în vederea alegerii unei teorii. Limbajul regimentat pe care Quine îl construiește în lucrările sale, mai ales în câteva secțiuni din *Word and Object*, va înainta tocmai pe linia simplificării și a reducerii. Întrebarea la care Quine vrea să răspundă este aceasta: cum și de care entități ne-am putea lipsi în reconstrucția noastră ontologică fără ca acest lucru să afecteze scopurile și dezvoltarea științei? Care sunt *entia non-grata* ale universului nostru teoretic, care sunt entitățile 1) fie reductibile la altele, prin parafrazare, sau 2) nenecesare? Orice ontologie am edifica, va trebui să răspundem profesionist și clar la aceste întrebări. *Briciul lui Occam* trebuie să facă ordine dacă vrem să progresăm pe linia eficienței. Bineînțeles că răspunsurile la această întrebare diferă, ca și în cazul construcțiilor de sisteme axiomatice, în funcție de alegerile inițiale ale fiecăruia. Noi ne vom mulțumi să le urmărim pe acelea ale lui Quine.

---

⁷ Cărțile lui Kuhn, Feyerabend sau Toulmin sunt relevante în acest sens.

I.3. Teme ale edificării discursului ontologic quinean

Secțiunile preliminare au fost introduse pentru a delimita, pe de o parte, aria studiului nostru, și pentru a da o imagine generală a modului de tratare a problematicii ontologice la W.V.O. Quine, pe de altă parte. Plecând de la această imagine generală, vom încerca să răspundem la câteva întrebări punctiforme legate de modalitatea în care filosoful american își edifică discursul său ontologic. Ne interesează, în primul rând, să observăm cum își propune W.V.O. Quine să dezvolte principiile sale conducătoare rezumate în sintagmele programatice *a fi înseamnă a fi valoare a unei variabile legate și nici o entitate fără identitate*. Cu alte cuvinte, detectarea modalităților de îmbinare a asumpțiilor teoretice quineene, piese în cadrul unui sistem bine format, va constitui un scop al demersului nostru. Încercăm să identificăm, în al doilea rând, modalitățile prin care Quine vrea să realizeze o *regimentare* a limbajului, adică o aducere a limbajului natural la o formă potrivită pentru edificarea unui discurs ontologic non-ambiguu. Suntem obligați, în al treilea rând, să discutăm despre locul, rolul și valoarea câtorva teze esențiale ale filosofiei lui Quine (indeterminarea traducerii radicale, inscrutabilitatea referinței, relativitatea ontologiei, subdeterminarea empirică a teoriilor, continuitatea funciară dintre demersul filosofic și cel științific în încercarea organizării unui sistem unificat de cunoștințe), care, așa cum remarca Ilie Pârvu, oferă “agenda de probleme și teme de exegeză cea mai prestigiosă din filosofia anglo-saxonă”⁸. În final, în al patrulea rând, vom încerca să surprindem modalitatea în care tensiunea empiric-logic este activă în cadrul construcției ontologice a lui Quine și măsura în care putem vorbi de o preponderență sau o privilegiere a elementului logico-lingvistic.

Aceste patru linii de studiu vor compune o imagine asupra unui tip special de discurs filosofic, anume reconstrucția logică a ontologiei, în varianta lui Quine. Caracteristicile acestui tip de discurs constituie aspectul care ne focalizează în mod special atenția, de aceea “cazul Quine” apare ca o exemplificare, însă nu una oarecare, ci una dintre cele mai reprezentative.

II. Ce este existența logică?

II.1. Poziția lui Carnap

Așa cum am precizat încă de la începutul acestui studiu, programul ontologic al lui W.V.O. Quine continuă și dezvoltă ideile lui Carnap din *Aufbau* și din *Logische Syntax der Sprache*. În *Aufbau*, Carnap realizează celebrul *sistem al*

---

⁸ Ilie Pârvu, *Arhitectura existenței*, vol. II, *Teoria elementelor versus structura categorială a lumii*, Editura Paideia, București, 2001, p. 141.

constituirii, precum și o metodă de analiză bazată pe două tipuri de descompunere, logică și epistemologică. Sistemul constituirii recunoaște o stratificare a patru tipuri de obiecte care compun realitatea. În ordinea ascendentă a complexității și a accesibilității, acestea sunt: *obiectele psihice proprii*, *obiectele fizice*, *obiectele ce țin de alt psihic* și *obiectele spirituale*. Aceste tipuri sunt susceptibile de a fi cunoscute intersubiectiv și de a constitui materia analizelor și construcțiilor noastre ontologice. Practic, cunoașterea noastră pleacă de la obiectele psihice proprii (acestea sunt primele elemente cu care intrăm în contact, astfel încât am putea relua maxima clasică din *Principiile cunoașterii omenеști*, parafrazând-o în sensul lui “a fi înseamnă a te percepe, la început, pe tine însuși”), urcând apoi către realitatea externă, după aceea către recunoașterea obiectelor ce țin de alt psihic⁹, sfârșind, prin împlinirea în domeniul spiritual (teorii științifice, curente literare, fenomene social-economice, manifestări politice, cam tot ce ține de lumea a III-a la Popper).

Sistemul constituirii ia naștere prin cuplarea unui set de teze formale cu un set de teze materiale. Tezele formale ale sistemului sunt următoarele:

- a) elementele de bază sunt toate de același fel;
- b) ceea ce stabilește ordinea de bază sunt relațiile;
- c) relațiile de bază sunt toate de același ordin;
- d) toate relațiile de bază sunt relații de prim ordin;
- e) este suficient un număr mic de elemente;
- f) este suficientă o singură relație de bază (presupunere)¹⁰.

Să observăm că filosoful german postulează un izomorfism al elementelor de bază, aspect care ar trebui să asigure, în această viziune, caracterul bine-format al sistemului: plecând de la elemente de același tip, este de presupus că sistemul alcătuit va satisface exigențele armoniei, coerenței și eficienței. În același timp și pe aceeași direcție, Carnap consideră că relațiile de bază trebuie să fie de același ordin și, mai mult, să fie subsumate unei logici de ordinul întâi. De asemenea, respectând principiul nemultiplicării necesare a entităților (Occam), precum și principiul modern al simplității, Carnap postulează existența unui număr mic de entități de bază, care, prin dezvoltare și combinare, fac posibil întregul.

Tezele materiale ale sistemului constituirii, nu mai puțin interesante și relevante pentru demersul care ne interesează, pot fi rezumate în cele ce urmează:

- a) elementele de bază sunt trăirile ca unități nedescompuse;
- b) trăirile (mele) elementare sunt elementele de bază;
- c) amintirea asemănării este considerată relație de bază (presupunere);

⁹ Această etapă este dificilă atât în planul cunoașterii concrete umane, cât mai ales în cel al reflecției filosofice. O demonstrează cu putere Husserl, de exemplu, în cea de-a cincea secvență a *Meditațiilor carteziene*.

¹⁰ A se vedea, pentru mai multe detalii, studiul introductiv al lui Gheorghe Enescu la Rudolf Carnap, *Semnificație și necesitate. Un studiu de semantă și logică modală*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1972.

- d) ordinea apariției obiectelor este aceasta:
- clase de entități;
  - clase de simțuri;
  - corpul (meu);
  - restul obiectelor psihice proprii, alți oameni, alte obiecte psiho-fizice și spirituale ca obiecte intersubiective;
- e) constituirea lumii fizice constă dintr-o atribuire de numere, mărimi de stare, unor elemente ale sistemului cvadridimensional spațiu-timp; atribuirea ia forma distribuirii claselor de calități;
- f) constituirea “eului celuilalt”, a celorlalte obiecte psihice, se bazează pe relația de exprimare (indicare), care, la rândul ei, trimite la relații psiho-fizice;
- g) constituirea obiectelor spirituale are ca fundament relațiile de manifestare.

Analizând tezele lui Carnap, J. Seibt [8:117-118] va considera că, din punctul de vedere al lui *Aufbau*, sistemul constituirii trebuie să îndeplinească anumite condiții. Astfel, el are o anumită *neutralitate*, fiind angajat epistemologic, însă lăsând nedecisă problema angajării ontologice. Sistemul *poate* primi interpretări ontologice, însă fără o “decizie ontică” fermă, având în vedere că limbajul său se poate referi atât la obiecte sau calități externe, cât și la noțiuni sau teorii. În al doilea rând, un sistem al constituirii are un *domeniu maximal*, el propunându-și să unifice într-un corp armonios cunoștințele științifice și pe cele ale simțului comun. Această idee este, bineînțeles, o traducere a unui principiu central al *Manifestului Cercului de la Viena*. În al treilea rând, sistemul constituirii își derivează conceptele prin definiție din mulțimea conceptelor asumate inițial, în maniera unui sistem axiomatic. Astfel, forma sistemului constituirii este una definițională. În al patrulea rând, definițiile vor fi formulate în cadrul unui limbaj formalizat care respectă teoria tipurilor a lui Bertrand Russell, cu alte cuvinte este asigurată o stratificare clară a tipurilor de categorii care apar. În al cincilea rând, definițiile constitutive trebuie să vizeze componenta pur structurală a conceptelor empirice, iar, în al șaselea rând, sistemul constituirii trebuie să evolueze pas cu pas, tocmai pentru a se păstra diferențele dintre diferite domenii și teorii și pentru a nu se cădea în eroarea nivelării teoretice ilicite. Este, această din urmă condiție, un nou reflex al exigenței russelliene.

Continuând aliniamentele din *Construcția logică a lumii* – o lucrare mai degrabă cu un caracter logic și epistemologic decât ontologic – Rudolf Carnap va face în *Empirism, semantică și ontologie* câteva precizări de mare importanță pentru demersul de reconstrucție ontologică ulterior. Carnap va observa, înaintea lui Quine, faptul că empiriștii, fie ei și de orientare logică, vor fi întotdeauna sceptici în legătură cu acceptarea entităților abstracte și că ei se vor situa, cu deosebire, pe poziții nominaliste. Învingerea acestui nominalism – pe care W.V.O. Quine îl va accepta fără dificultăți – este până la urmă scopul studiului *Empirism*,

semantică și ontologie, însă rezultatele la care ajunge Carnap vor depăși această idee esențială.

O distincție camapiană importantă pentru analiza noastră este cea dintre chestiunile existențiale interne și cele externe. O dată cu introducerea unui nou tip de obiecte, suntem obligați să introducem și un nou *sistem de limbaj* pentru acele obiecte, care va avea, în mod necesar, o anumită angajare ontologică. În legătură cu acest nou sistem de limbaj, *chestiunile interne* privesc existența anumitor obiecte ce aparțin noului tip dintr-un punct de vedere situat înăuntrul sistemului de limbaj. Chestiunile externe se referă la “existența sau realitatea sistemului de obiecte în ansamblu”[1:92]. Dacă putem rezolva chestiunile interne, după caz, fie cu ajutorul unor proceduri de tip logic, fie prin intermediul testelor empirice, chestiunile externe se dovedesc foarte dificil de elucidat, sunt problematice și nu sunt susceptibile de a primi un răspuns definitiv. Carnap este conștient de faptul că orice asumție ontologică se face relativ la un sistem de limbaj. El va spune explicit că “acceptarea sau respingerea unor forme lingvistice abstracte, ca și acceptarea sau respingerea oricăror alte forme lingvistice, în orice ramură a științei, va fi decisă în cele din urmă de eficiența lor instrumentală, de raportul între rezultatele obținute și cantitatea și complexitatea eforturilor cerute [...] Să fim precauți atunci când facem afirmații și să fim critici în examinarea lor, dar să fim toleranți în ce privește permiterea formelor lingvistice”[1:119-120]. Însă, dincolo de această toleranță cu privire la cadrele lingvistice și de pragmatismul afișat mai sus, Carnap își dezvoltă ideile și își construiește discursul în lumina “respingerii reticențelor nominaliste”, mai ales în ceea ce privește acceptarea unor obiecte cu grad înalt de abstractizare. În *Empirism, semantică și ontologie*, el discută despre acuzația de “realism platonice” pe care Quine i-o aduce în *On What There Is*, considerând că, dincolo de unele diferențe cu privire la acceptarea variabilelor de nivele superioare, demersul său este compatibil cu cel quinean. Toleranța și spiritul experimental exaltate de Quine în *On What There Is*, rămân și pentru Carnap principiile cercetării de natură științifică.

II.2. A fi: “A fi înseamnă a fi valoarea unei variabile legate”

W.V.O. Quine respinge distincția camapiană dintre chestiuni interne și chestiuni externe cu intenția de a asigura cuantificatorului existențial o valabilitate universală, sfera sa de aplicare extinzându-se asupra tuturor entităților acceptate. La fel ca și pentru filosoful german, criteriul quinean al angajamentului ontologic vrea să răspundă întrebărilor privitoare la limbajul unei teorii și permite să se determine ceea ce există pentru acea teorie cu condiția ca ea să fie exprimată într-un limbaj formalizat¹¹. Practic, Quine începe demersul său de (re)construcție

¹¹ Gilbert Hottos observa, pe bună dreptate, în *Penser la logique. Une introduction technique et théorique à la philosophie de la logique et du langage*, 2ème édition, Éditions De Boeck Université, Bruxelles, 2002, pp. 174-175, că acest criteriu al angajării ontologice poate fi aplicat doar acelor teorii

logico-lingvistică de la problema clasică a existenței, a celui “este” plurisemantic. Dacă până la apariția stilului analitic de filosofare, sincategorema “este” circula în cel puțin trei accepțiuni (un “este” al existenței, un “este” al identității și un “este” al predicției) între care nu se făceau distincțiile riguroase necesare, Quine este unul dintre autorii care încearcă să clarifice această problemă. Astfel, logicianul american adoptă următoarea interpretare: “este” al existenței va fi exprimat de cuantori, cel al identității este redus la cel al predicției, care rămâne singurul de sine stătător. În această abordare, regăsim problema existenței într-o nouă formă. În lumina acestei noi forme, principiul quinean “a fi înseamnă a fi valoare a unei variabile legate” ne apare acum ca mult mai explicit. Dacă orice reconstrucție ontologică începe cu problema “este”-lui existenței, și acesta este redirecționat către cuantori, înseamnă că semnul existenței unei entități trebuie să fie capacitatea variabilelor legate ale teoriei – care angajează entitățile respective – de a se referi la ele astfel încât afirmațiile făcute să fie adevărate. Această restrângere exemplară a sensului vocabulei “există”, precum și a domeniului de obiecte care ar putea fi acceptate ca existente de o teorie științifică suficient de formalizată, reprezintă baza pentru articularea unui cadru¹² general pentru orice teorie. În acest mod se explică și reiterarea, în diverse forme și pe parcursul întregii opere a lui Quine, a principiului mai sus enunțat. Importanța sa extraordinară îl face pe filosoful american să îl amintească mereu lectorilor săi, orice început de reconstrucție ontologică fiind o revenire la principiu: din punctul de vedere al organizării discursului, putem spune că sintagma “a fi înseamnă a fi valoare a unei variabile legate” constituie un centru în jurul căruia se compun celelalte elemente. Este interesant de observat în ce moduri reia Quine acest principiu, în ce puncte diferă formulările și care este miza specifică a fiecăreia dintre ele¹³.

Cert este faptul că acest principiu devine activ în cadrul unei logici a predicatelor, o logică a cuantificării de ordinul întâi. Această alegere – deși nu este

suficient de formalizate. Drept consecință, acest criteriu nu este aplicabil la nivelul limbajului natural – asistăm, în acest caz, la pseudoangajări ontologice – Quine manifestând neîncredere față de “spontaneitatea ontologică” a limbajului natural.

¹² În *Word and Object*, The M.I.T. Press, Cambridge, Massachusetts, 1960, p. 226, Quine utilizează cuvântul *framework* (cadru), iar traducerea franceză care mi-a stat la dispoziție în timpul redactării textului merge pe varianta *cadre* (*un cadre pour une théorie*, p. 314). Alternativa *teorie-cadru* este mai intuitivă, cu precizarea că oricare ar fi teoriile $T_1, T_2, T_1, \dots, T_n$, ele trebuie să respecte condițiile precizate de T_0 , teoria-cadru. Din acest punct de vedere, $T_1, T_2, \dots, T_n$ aparțin lui T_0 .

¹³ Ilie Pârnu face, în *Arhitectura existenței*, pp. 126-127, un cvasi-inventar al formulărilor quineene din *From a Logical Point of View, Word and Object, Theories and Things*. Putem adăuga doar formulările din *Relativité de l'ontologie et quelques autres essais*, Aubier-Montaigne, Paris, 1997, anume “Ce obiecte fac parte dintr-o teorie? Sunt obiectele care trebuie să fie valori ale variabilelor pentru care teoria este adevărată?” (p. 112), sau “Existența este ceea ce este exprimat de cuantificarea existențială” (p. 113). În sprijinul ideii de punct nodal în articularea discursului pe care această afirmație îl joacă, să observăm că Quine o discută din nou și într-una din lucrările sale târzii, este vorba despre *Quiddités. Dictionnaire philosophique par intermittence*, Éditions du Seuil, Paris, 1992, pp. 204-206.

necontroversabilă – are în vedere potențialul de eficiență în reprezentarea formei logice a oricărei teorii despre lume. Într-o schematizare discursivă de maximă generalitate, putem spune că elementele ultime ale construcției logico-lingvistice a lumii sunt “variabilele și termenii generali, care se combină prin intermediul predicății pentru a forma frazele atomare deschise. Ceea ce, în consecință, ni se oferă ca schemă pentru un sistem al lumii, este această structură care este foarte bine cunoscută în ziua de astăzi de către logicieni, anume logica cuantificării sau calculul predicatelor”[2:316].

Doctrina lui Quine este aceea de a crede în posibilitatea edificării fără rest a unui limbaj artificial, sau, în termenii filosofului american, a unui “idiom canonic”, care să guverneze din punct de vedere formal peste enunțurile cercetării științifice. Quine crede, de asemenea, că toate trăsăturile demne de reprezentare pe care realitatea le are pot fi exprimate în acest “idiom canonic”, la fel de bine cum ar putea fi reprezentate în orice limbă naturală. Suntem, fără îndoială, în fața unei credințe metafizice a lui Quine, comună membrilor Cercului de la Viena, precum și logicienilor și filosofilor care au evoluat sub influența ideilor Cercului. *Seducția formalului*, atât de transparentă în scrierile lui Quine, a determinat, practic, apariția unei fecunde tradiții de cercetare, în special pe linia sintacticii și semanticii logice. Quine este atent și semnalizează, prin cuvântul “doctrină”, prezența unei asumții filosofice de anvergură, care este, în același timp, în strânsă legătură cu știința. Această doctrină, construită pe aliniamente logico-lingvistice, este, în acest fel, articulată în spiritul filosofiei categoriilor, neimpunând nici o limită vocabularului de termeni neanalizați cu care operează știința. Dincolo de tabela aristotelică sau de sistematizarea kantiană în funcție de tipurile de judecăți, a categoriilor, filosofia contemporană descoperă infinitatea lor. Cum am putea explica această infinitate, care apare ca un concept paradoxal atâta timp cât filosofia, de la cele cinci genuri supreme și până la Hegel cel puțin, a încercat să dea o imagine bine încheată, finită, asupra conceptelor de maximă generalitate și importanță, din care să fie derivate apoi toate celelalte elemente ale sistemului? Există două răspunsuri aici. Mai întâi, în cadrul reconstrucției ontologice quineene accentul nu mai cade pe categorii – de altfel, suntem liberi, așa cum recunoștea și Carnap, să alegem sistemul de limbaj care ne este cel mai util și mai adaptat cercetării noastre – ci chiar pe “idiomul canonic” folosit, și, mai mult, pe modalitatea de derivare a elementelor secunde din elementele prime. Fără a impune limite asupra numărului de categorii cu care o teorie poate lucra, doctrina filosofului american impune totuși constrângeri “modului în care putem deriva predicate complexe, condiții complexe sau fraze deschise, plecând de la componentele care nu sunt, ele-însele, impuse”[2:316]. În al doilea rând, pe aliniamentele teoriei tipurilor a lui Russell, Quine face o demonstrație logică [2:320-321] a necesității caracterului deschis (o altă formulare paradoxală!) al cadrului general pentru teorii, astfel încât se renunță definitiv la pretenția unei mulțimi finite de categorii. Acest cadru limitează, de fapt, discursul științific la două aspecte:

- “trăsăturile primare”, în fapt termenii generali (categoriile) care sunt acceptați în baza simplității, utilității și puterii explicative;
- “trăsăturile derivate”, care pot fi formulate cu ajutorul celor primitive, doar cu concursul *predicației*, al *cuantificării* și al *funcțiilor de adevăr*.

Structura profundă a acestei teorii-cadru este, de fapt, aceea a unui sistem axiomatic. Locul bazei axiomatice este luat de termenii generali neanalizabili, iar gramatica limbajului regimentat, “idiomul canonic”, joacă rolul regulilor de deducție.

Demersul quinean ne apare, prin prisma acestor idei, ca unul foarte restrictiv. Acuzația de reduționism poate fi și chiar a fost adusă doctrinei lui Quine, însă ea nu este foarte puternică, întrucât autorul însuși pornește la drum cu scopul de a elimina un număr important de entități din domeniul al cărui limbaj este regimentat. În spațiul filosofiei categoriilor lui Quine, reduționismul nu este un semn al caracterului limitat al concepției sau al abordării unilaterale, ci este pur și simplu o metodă asumată.

Discursul reconstructiv al lui Quine nu reduce numărul de categorii – așa cum am observat și în precizările de mai sus – însă pune constrângeri *modalității de derivare*, plecând de la “trăsăturile prime” acceptate. Quine își prezintă concepția de o atare manieră încât aceste constrângeri ne apar ca și condiții necesare ale dezambiguizării, clarificării limbajului unei teorii și înaintării riguroase pe aliniamentele adevărului. Tocmai de aceea accentul, în discursul lui Quine, cade pe “idiomul canonic”! Acesta nu determină doar derivările posibile și criteriul de bine-formare al expresiilor, ci este un factor esențial în rezolvarea anumitor probleme particulare (chestiuni inteme, dacă am păstra distincția carnapiană). “Idiomul canonic” ocupă un loc central în sistemul lui Quine nu doar în sensul că este mijlocul de decizie, ci și prin faptul că el se poate “plia” pe diferite seturi de categorii: dacă în alte epoci filosofice erau luate ca “dat fundamental” una sau mai multe categorii, diferind metoda de derivare, “gramatica” prin intermediul căreia aceste categorii erau puse în mișcare, acum aparatul logic este constant, iar setul termenilor generali neanalizați este variabil.

În acest aparat logic și în asumțiile identității și existenței ca valoare a unei variabile legate stă forța și originalitatea demersului întreprins de Quine. Regimentarea limbajului este, astfel, pasul hotărâtor către articularea unei viziuni logico-lingvistice asupra a ceea ce este.

III. Regimentarea limbajului și fuga de intensionalitate

III.1. Insatisfacțiile limbajului natural

Quine a insistat de nenumărate ori că atunci când parafrazăm o propoziție din limbajul obișnuit în limbajul regimentat facem o *explicitare a conținutului ei ontic*. Aceasta este miza cea mai importantă a întreprinderii de “canonizare” a

limbajului obișnuit, limbaj care, fără îndoială, își îndeplinește bine funcțiile de comunicare și solidarizare socială, dar nu corespunde, în integralitatea sa, scopurilor și metodelor științei. Limbajul obișnuit, pus să răspundă provocărilor problematicei referinței și să rezolve eficient raportul dintre semn și obiect, nu mai dă satisfacție. Pentru Quine, investigarea, chiar și rapidă, a acestor teme ne aduce în fața vagității, a ambiguității și a opacității referențiale. Încă din timpul filosofiei antice erau cunoscute aceste proprietăți generale ale limbajului obișnuit, sofismele fiind doar un exemplu de valorificare a lor. Dincolo de munca Stagiritului și a generațiilor de logicieni și filosofi care au urmat, trebuie să remarcăm că această problemă a cunoscut abordări și soluții valoroase, îndeosebi după dezvoltarea logicii matematice și a tehnicilor asociate ei. Numele lui Russell trebuie amintit neapărat în acest sens, mai ales că însuși Quine recunoaște în câteva locuri importanța și influența pe care scrierile lui Russell le-au exercitat asupra sa.

Vaguitatea, ambiguitatea și opacitatea referențială induc, explicit sau implicit, o *confuzie* gravă între semn și obiect. Această confuzie îi apare lui Quine atât de periculoasă pentru o reconstrucție logico-lingvistică a temei ontologice, încât o semnalează printr-o sintagmă voit metaforică, șocantă: “păcat originar”. Este vorba despre un păcat originar contemporan cu apariția limbajului și, putem adăuga, concomitent cu învățarea limbajului de către fiecare membru al unei comunități. În capitolul dedicat ontogenezei referinței și chiar în secțiunile rezervate traducerii, înțelesului și relației dintre limbaj și adevăr, din lucrarea *Word and Object*, Quine discută în amănunt modul în care luăm contact cu realitatea, mai întâi doar prin intermediul organelor de simț și apoi mediat, prin intermediul limbajului. Dobândirea aptitudinilor lingvistice și aplicarea lor corectă este o etapă necesară în adaptarea noastră la mediu și în construirea unei imagini despre lumea în care ne aflăm, despre realitatea ca întreg. Limbajul regimentat este etapa imediat următoare – în ordine epistemică – constituirii unei astfel de imagini.

III.2. Virtuțile regimentării limbajului: rolul termenilor generali

Dacă în limbajul natural nu aveam cum să ne dăm seama despre poziția opacă sau pur referențială a unui termen, în limbajul regimentat această neîmplinire nu mai subzistă: în (1) “Kant este un filosof idealist”, numele simplu “Kant” este în poziție pur referențială, în timp ce în (2) “«Kant este un filosof idealist» are 28 de semne”, acest nume ocupă o poziție opacă din punct de vedere referențial. Ne stau la dispoziție *virgulele*, *ghilimelele*, *parafrazările* ca instrumente de realizare a idealului referențialității. În cadrul unei astfel de analize, unul dintre rezultatele interesante este neacceptarea, în limbajul regimentat, a unei întregi clase de construcții, *atitudinile propoziționale*. Acest fapt este, pe de o parte, de primă importanță, întrucât clasa atitudinilor propoziționale a constituit dintotdeauna unul dintre obiectele principale de studiu ale logicii, mai ales pe linia modalităților. Pe de altă parte, atitudinile propoziționale sunt foarte utilizate în limbajul comun, de

exemplu propoziții de tipul “X crede că Y este Z” fiind extrem de des întâlnite. Însă datorită faptului că termenul Y ocupă o poziție opacă referențial, astfel de propoziții nu pot fi acceptate în limbajul regimentat. Este, acesta, un bun exemplu pentru plusul de rigurozitate pe care “idiomul canonic” îl aduce în scenă.

Regimentarea limbajului nu înseamnă doar eliminarea “zgurii” limbii naturale prin rezolvarea problemelor ce țin de opacitate, vaguitate și ambiguitate referențială. Această alegere metodologică a lui Quine reprezintă în același timp o modalitate de transformare a discursului științific în sensul simplificării lui. Quine recunoaște direct faptul că “grija de a simplifica teoria este unul dintre motivele principale ale recursului generalizat la artificiile de notație în logica modernă. În mod clar, ar fi o nebunie să supraîncărcăm o teorie logică cu înflorituri de limbaj pe care le putem înlătura. Acest lucru face parte din strategia de a conserva teoria în formă simplă atât timp cât putem și, apoi, în momentul în care vrem să aplicăm teoria la propozițiile particulare din limbajul comun, de a transforma aceste propoziții într-o formă «canonică» adaptată la teorie”[2: 229]. De fapt, așa cum bine nota I. Popescu, regimentarea limbajului obișnuit înseamnă, alături de clarificare și simplificare, și disciplinare, în sensul înlăturării “dezordinilor și nebulozităților printr-o gramatică nouă, care se suprapune celei clasice în timp ce-i exploatează resursele. Reformat profund în acest fel, limbajul devine apt să servească scopurile științei și, o dată cu ele, pe acelea ale filosofiei de inspirație științifică, inclusiv pe acelea ale clarificării ontologice”¹⁴.

În demersul său de disciplinare a limbajului, Quine vrea să atingă punctul – de maximă austeritate – în care singurele entități acceptate sunt termenii generali (cu numărul n de adicitate). Asupra lor guvernează, așa cum am văzut, logica predicatelor de ordinul întâi. Pentru a ajunge în acest punct, Quine operează, pe rând, o clarificare a cuantorilor¹⁵, a relației dintre variabile și contextul opacității referențiale, o critică a teoriei clasice a descriției dublată de o eliminare a termenilor singulari și, ca punct final al întreprinderii sale, o *eliminare a tuturor entităților intensionale*. Quine își construiește paradigma extensională printr-o treptată “fugă de intensionalitate”. El dă, de altfel, numeroase exemple în sprijinul ideii că obiectele intensionale nu reușesc să satisfacă criteriul referențialității și că nu există posibilitatea parafrazării și aducerii lor în context pur referențial. Sunt criticate, din acest punct de vedere, categorii precum “proprietate” sau “sens”. Într-o polemică foarte interesantă cu Strawson, Quine va argumenta atât împotriva ideii că sinonimia propozițiilor înseamnă comunitate de sens, cât și împotriva ideii de angajare ontologică la nivelul termenilor singulari. În capitolul cinci al lucrării *Word and Object*, filosoful american indică o manieră de eliminare a termenilor

¹⁴ Ion Popescu, *Corabia lui Tezeu sau empirismul fără dogme*, Editura Paideia, București, 1997, p. 111.

¹⁵ Pentru detalii asupra statutului și tipurilor cuantificării, a se vedea și W.V.O. Quine, *Logique élémentaire*, Armand Colin, Paris, 1972, pp. 117-142, G. Hottos, *op. cit.*, pp. 174-178, Ilie Pârvu, *op. cit.*, pp. 127-129.

singulari¹⁶ în favoarea celor generali. De exemplu, propoziția “Pegas este un cal înaripat” devine “Există un singur x, astfel încât x este cal, înaripat și pegasează” sau chiar mai mult, “x = Socrate” devine “Oricare ar fi y, y este un socrate dacă și numai dacă y este o parte a lui x”.

Renunțarea la entitățile intensionale (proprietăți, propoziții, fapte) este partea principală a deciziei ontice a programului quinean. Extensionalitatea asumată de Quine se află în rezonanță cu matematica, văzută, alături de logică, drept spiritul director al științei, disciplina care dă măsura reconstrucției ontologice științifice. Regimentarea limbajului este poate cel mai bun exemplu de construcție logică, matematică și lingvistică a discursului filosofic despre lume. Noi construim lumea prin entitățile pe care le asumăm și, chiar dacă în cazul lui Quine această construcție ia, preponderent, forma unei reducții, esența este aceeași. “Sistemul constituirii al lui Quine” pleacă de la obiecte fizice (identitatea lor nu trebuie demonstrată), de la figurile geometrice și de la termenii n-adici; există, în această alegere, suficient nominalism și suficientă austeritate pentru a nu ne fi teamă de posibilitatea unei erori. *Entia non grata* sunt tocmai elementele care nu au putut scăpa de biciul lui Occam, instrument necesar în orice problemă ontologică. Și dacă putem accepta obiectele fizice, figurile geometrice și termenii ca “trăsături primare”, ce se întâmplă totuși cu obiectele abstracte cu care atât matematica cât și fizica lucrează activ? Ele sunt respinse din punctul de vedere al deciziei ontice, însă rămân în utilizarea științei ca ficțiuni folositoare, eficiente și simplificatoare. Quine nu-și schimbă, din acest punct de vedere, opțiunile făcute încă din timpul celor *Două dogme ale empirismului*. Miturile științei – *posit*-urile ei – sunt superioare, din unghiul simplității și eficacității, altor mituri (magice, religioase, etc.) care au fost propuse ca explicații pentru diferite fenomene.

Ce obținem sau, mai corect, ce-ar trebui să obținem în urma reconstrucției ontologice pe linia logico-lingvistică deschisă de Quine? Răspunsul pare paradoxal, dar numai la prima vedere: un *univers transcendent*, cu alte cuvinte un întreg în care fiecare combinație de membri să ducă la apariția unui nou membru. Suntem, astfel, în fața unui reflex al holismului quinean: universul transcendent este replica științifică a unei imagini închise, coerente și întemeiate despre lume. Însă nu există un singur *univers transcendent*, după cum nu există un singur *sistem al constituirii*: Quine lasă deschisă lista categoriilor de la care putem pleca, deși ne prezintă într-o manieră convingătoare propria sa opinie. În orice caz, condiția coerenței, a bineformării, a edificării unei viziuni articulate nu poate fi încălcată de nici un candidat teoretic care asumă cadrul logico-lingvistic al discuției.

¹⁶ Răspunsurile lui Strawson în ceea ce privește termenii singulari sunt de găsit, de exemplu, în D. Davidson, G. Harman (eds.), *Words and Objections. Essays on the Work of W.V.O. Quine*, D. Reidel Publishing Company, Dordrecht, 1969, pp. 97-118.

IV. Nucleul unei ontologii relativizate

IV.1. Tezele quineene ale unei ontologii relativizate

În studiul *Două dogme ale empirismului*, W.V.O. Quine făcea celebra afirmație despre asemănarea întregului științei cu un câmp de forțe în care la periferie acționează experiența, iar la centru forțe de ordin teoretic. Preluând această relație dinamică centru-margini, vom încerca să reliefăm locul și rolul unor consacrate teze quineene în cadrul general al reconstrucției ontologice: vom încerca să argumentăm faptul că întocmai cum forțele de ordin teoretic guvernează centrul totalității științei, la fel tezele lui Quine “vertebrează”, dau structura profundă a discursului său filosofic.

În spațiul filosofic românesc, Ion Popescu și Ilie Pârvu s-au ocupat îndeaproape de probleme precum cele ale indeterminării traducerii radicale, ale inscrutabilității referinței, relativității ontologiei și subdeterminării empirice a teoriilor. Ilie Pârvu, în *Arhitectura existenței* [8:141-154], investighează statutul a șase teze quineene principale (la cele enumerate mai sus adăugându-le pe cele ale echivalenței empirice a teoriilor și a importanței schemei conceptuale), considerând că o parte dintre ele țin de filosofia limbajului (indeterminarea traducerii și inscrutabilitatea referinței), altele de epistemologie (echivalența empirică a teoriilor și subdeterminarea) și altele de metafizică (relativitatea ontologiei și importanța ontologică a schemelor conceptuale). Fiecare dintre cele șase teze poate fi elaborată și cercetată la două niveluri, unul “general filosofic și altul de cercetare fundațională” [8:142]. Ion Popescu, după ce examinează aceste teze centrale, fără de care însuși demersul quinean nu ar putea fi înțeles în spiriul său, identifică printre ele una care are valoarea unei adevărate dogme a filosofiei lui Quine.

Programul filosofului de la Harvard avea în vedere dezvoltarea unui empirism fără dogme, a unui empirism pragmatic care să nu repete greșelile lui Carnap și ale neopozitiviștilor. Însă, după părerea lui Ion Popescu, această “eroare” se repetă: sunt prezente, în întreaga operă a lui Quine, dogmele “rivalității indecidabile a teoriilor despre lume și indiferenței ontologiei” [13:200], a doua dintre ele fiind reductibilă la prima. Acest articol de credință metafizică al filosofului american – indecidabilitatea între teoriile rivale – poate fi privit ca un exces în ordinea speculativului [13:31], după Ion Popescu, un exces care vine să nege baza empirică și spiritul experimental asumat de Quine atât de la neopozitiviști, cât și de la Dewey.

Părerea noastră este că putem vedea aceste teze drept constituenți ai nucleului teoretic tare al filosofiei lui Quine. Aceste teze – supoziții metafizice, în sensul collingwoodian al termenului – au rolul de a preciza limitele discursului filosofic, linia posibilității de articulare a unei teorii. Ele fixează în același timp cadrul discuției și ne averizează în legătură cu caracterul *relativ la un anume*

context conceptual pe care îl au construcțiile noastre teoretice. De fapt, cuplul *relativ-absolut* este cel mai nimerit pentru a înțelege rolul acestui nucleu tare.

Astfel, putem încerca să elaborăm un manual de traducere dintr-o limbă complet necunoscută în limba noastră plecând de la stimulo-înțeles, stimulo-sinonimie, disponibilitatea de a da verdicte corespondente (echivalența cognitivă pentru doi indivizi), echivalența cognitivă pentru o comunitate, etc., însă nu vom avea o traducere *absolută*, sigur corectă, “obiectivă”. Limita o dă *indeterminarea traducerii radicale*. Putem încerca, în cadrul limbajului obișnuit, să fixăm riguros sensurile și, mai ales, forța referențială a unui cuvânt, însă practica limbii ne demonstrează că nu putem face acest lucru *în absolut*, o dată pentru totdeauna. Teoriile sunt determinate de către experiență, însă nu în modalitatea *absolută*, simplistă pe care o susțineau autorii *Manifestului Vinez*, a verificării nominale a tuturor enunțurilor teoretice și a reducerii vocabularului teoretic la cel observațional.

IV.2. Analitica tezelor ontologiei relativizate

Tezele lui Quine stabilesc limita până la care se poate vorbi și construi cu sens și cu onestitate, în spiritul nonobscurantist al științei. Din această perspectivă, Quine pare a fi apropiat de viziunea lui Putnam, pentru care gândirea (a se citi, împreună cu limbajul) și lumea concep, împreună, gândirea și lumea. Această idee este, dacă îl parafrazăm pe Ion Popescu, o dogmă de și mai mare adâncime decât cea a indecidabilității între teoriile rivale. Într-adevăr, pare posibil de imaginat o lume sau chiar un fragment al realității pentru care nu există echivalență empirică perfectă între două teorii și, deci, nici indecidabilitate, mai ales că istoria științei ne furnizează cu precădere exemple în care, chiar după o perioadă mai lungă de timp, s-a putut lua o hotărâre în sensul alegerii unei teorii ca fiind cea “bună”, cea “corectă”. Este foarte adevărat că au existat dintotdeauna teorii rivale, perfect articulate, care explicau aceleași date observabile, însă, în general, fie apărea un experiment hotărâtor (ipoteza eterului și experiența Michaelson-Morley, de exemplu), fie se renunța la una dintre teorii pe criteriile simplității și ale eficienței, criterii adoptate și de Carnap și de Quine. Pe de altă parte, suntem pe deplin conștienți că teza quineană are un caracter preponderent logic, a priori, și nu privește istoria științei ca și câmp de referință. Însă dacă acceptăm dihotomiile lui Thomas Kuhn, indecidabilitatea între teoriile rivale durează exact cât durează o criză a paradigmei, mai devreme sau mai târziu trebuind să se decidă drumul de continuat. Ideea imposibilității tranșării clare între adevăruri analitice și adevăruri sintetice, între adevăruri de limbaj și adevăruri de experiență trimite la ideea lui H. Putnam anunțată anterior. În același timp, Quine rămâne fidel față de tradiția empirică de la care se reclamă: este un adept al naturalizării logicii și epistemologiei. Tensiunea dintre empiric și logic, atât de activă în scrierile lui Quine, va

constitui subiectul ultimei secțiuni a prezentei lucrări, de aceea nu mai insistăm în acest moment.

Renunțarea la distincția *limbaj-fapt* ni se pare a fi unul dintre punctele comune tezelor propuse spre analizare. În strânsă legătură cu această dimensiune este și ideea determinării discursului de către schema conceptuală aleasă: problemele ontologice nu iau forma rezolvării de puzzle-uri, ci aceea a *posit*-urilor și a derivărilor corespondente. Așa cum bine nota Richard Rorty, “concepția lui despre știință [...] este bazată pe distincția dintre «stimuli» și «posit-uri», lucru care pare să susțină și să asigure confortul vechii distincții intuiție-concept. Totuși Quine transcende ambele distincții, garantând faptul că stimulările organelor de simț constituie «posit-uri» la fel ca orice altceva. Este ca și cum Quine, după ce a renunțat la distincțiile conceptual-empiric, analitic-sintetic și limbaj-fapt, nu este încă în stare să renunțe la cea dintre dat și postulat”¹⁷.

O altă componentă importantă a nucleului teoretic al reconstrucției ontologice o constituie ideea continuității dintre știință și filosofie pe aliniamentele organizării unui corpus unificat de cunoștințe. De proveniență pragmatistă, această viziune capătă în opera lui Quine semnificația unui principiu al construcției. Diferența dintre discipline nu constă decât în anvergura categoriilor, în timp ce scopul, motivația cercetării le sunt comune, ambele discipline fiind, la drept vorbind, două modalități de continuare a simțului comun. Această continuitate coboară până la nivelul metodologiei și al instrumentelor folosite și urcă până la rezultatele similare obținute în cadrul unei perspective holiste asupra realității.

Este posibil să identificăm moduri de reducere a unor teze la altele sau, așa cum intenționa Ion Popescu, să descoperim o “dogmă” centrală a ontologiei lui Quine – care nouă ni se pare a fi renunțarea la distincția *limbaj-fapt*, însă certitudinea vizează următorul aspect: interconexiunile dintre teze asigură identitatea demersului quinean și forța sa intrinsecă, nucleul tare al concepției filosofului american, și nu doar simple componente ale sistemului.

V. Empiric și logic în construcția discursivă

V.1. Solidaritatea dintre logic și empiric

În momentul în care am asumat cercetarea prezentă, anume investigarea modalității de construcție a discursului ontologic în opera lui Quine, am pornit la drum ghidați de o anumită supoziție. Este vorba despre faptul că Quine, în întreaga sa creație filosofică, pare să fi privilegiat elementul logico-lingvistic, iar în ceea ce privește domeniul specific al reconstrucției ontologice, acest element joacă un rol

---

¹⁷ Richard Rorty, *Philosophy and the Mirror of Nature*, Princeton University Press, Princeton, 1979, p. 171.

esențial atât în dimensiunea de paradigmă, de teorie de fond în cadrul căreia sunt discutate temele ontologice, cât și în dimensiunea metodologică, de elaborare a “idiomului canonic”.

Această supoziție poate părea paradoxală, dacă luăm în calcul caracterizarea de “empirism pragmatic” pe care însuși Quine și-o face, însă numai la prima vedere. O simplă lectură a lucrărilor principale ale lui Quine, sau chiar a listei bibliografice constituie un prim și puternic argument în favoarea tezei anunțate mai sus. Activitatea pe care Quine o întreprinde pe tărâmul logicii și al lingvisticii este impresionantă, la fel și rezultatele obținute în această direcție. Interesul filosofului american nu a fost constituit doar de logica elementară, de metodele logice și matematice, de teoria mulțimilor și a apartenenței, ci și de probleme legate de filosofia limbajului (învățarea limbajului, traducerea, referința), de gramatica logică și lingvistică, de filosofia logicii. Nu este, în acest cadru, relevant a se stabili cât din apetența spre formal, spre logic este o rezultată a influenței pe care Russell și Carnap, neopozitivismul european în general, a exercitat-o asupra sa, în fapt asupra întregii comunități academice de peste ocean. Este fără îndoială adevărat însă că această activitate în domeniile amintite nu avea cum să nu-l determine pe Quine să elaboreze o perspectivă articulată “from a logical point of view”.

Preeminența logicului nu a însemnat deloc o abatere de la spiritul empiric specific pragmatismului și neopozitivismului. Quine încearcă, pe parcursul scrierilor sale, nu doar să păstreze echilibrul între empiric și logic, ci să argumenteze permanent în favoarea ideii de solidaritate, de strânsă legătură dintre cele două momente ale cunoașterii. Distincția analitic-sintetic, pe care a criticat-o atât de convingător în studiul din 1951, l-a urmărit totuși în continuare, efortul lui fiind acela de a arăta, de a demonstra continuitatea acolo unde o întreagă tradiție identifica ruptura. Respingerea distincției tranșante dintre analitic și sintetic nu este echivalentă cu o prevedere a identității ipostazelor logică și empirică în procesul cunoașterii. Articularea unei viziuni holiste despre realitate și unificarea corpusului categorial de cunoștințe presupun o armonizare a relației dintre empiric și logic. Quine a acționat în mai multe feluri pentru a realiza acest deziderat și, se poate spune, din această perspectivă *tensiunea empiric-logic* constituie unul din punctele centrale de organizare a discursului. Relația dinamică dintre cele două noțiuni îl obligă pe filosof la o revenire constantă asupra efectelor ei, mai ales că “este un nonsens și un izvor de numeroase nonsensuri să vorbim despre o componentă lingvistică și despre o componentă factuală a adevărului oricărui enunț individual. Luată colectiv, știința are o dublă dependență față de limbaj și față de experiență, însă această dualitate nu poate fi trasată semnificativ pentru enunțurile științei luate unul câte unul”¹⁸.

---

¹⁸ W.V.O. Quine, *Two Dogmas of Empiricism*, în *From a Logical Point of View*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts and London, England, 1980 (1953), p. 42.

V.2. Conceptul de stimulo-înțeles și imposibilitatea traducerii radicale

În *Word and Object*, Quine a făcut poate cea mai complexă încercare de reconceptualizare a relației dintre empiric și logic. În concordanță cu ideile sale de naturalizare a demersurilor logicii și epistemologiei, Quine a plecat de la conceptul de *stimulo-înțeles* (“stimulus-meaning”) pentru a ajunge, până la urmă, să definească conectorii logici în termeni comportamentali, de dispoziții de a consimți sau nu la o anumită propoziție de ocazie. Noțiunea de *stimulo-înțeles*, după cum o indică chiar formarea sa, vine să surprindă momentul esențial de trecere de la stimularea propriu-zisă, de la apariția unei senzații, până la traducerea ei în limbaj. Este deja clasicizat în acest sens exemplul quinean al lui “Gavagai”, exemplu construit tocmai pentru a da seama de condiția de limită a experimentului numit traducere radicală. În cazul întâlnirii dintre lingvist și băștinaș, Quine are grijă să pună problema astfel încât traducerea inițială să nu poată fi făcută decât pe baza corelațiilor cu stimulii non-verbali.

Plecând de la această “fază originală” a comunicării, se înaintează apoi către stimulo-sinonimie și echivalență cognitivă, pentru a ajunge, în final, la definirea înțelesului unui cuvânt drept *mulțime a sinonimelor cognitive*. Drumul de la stimulo-înțeles la cel de mulțime a sinonimelor cognitive este unul dificil de urmat și nu avem garanția, de altfel, că este singurul drum posibil. Fiindcă din start există posibilitatea teoretică a elaborării unui manual alternativ care să dea seama de aceleași date sensibile. Dacă am lua numai două exemple sugestive pentru funcționarea conceptului de stimulo-înțeles, am realiza modalitatea în care elementele sensibile și cele logice intră în conexiune. Astfel, în momentul în care Quine încearcă să distingă între stimulo-înțeles negativ și stimulo-înțeles afirmativ, el dă următoarea definiție: “stimulo-înțelesul afirmativ al unui enunț de tipul «Gavagai», pentru un vorbitor dat este constituit de clasa tuturor stimulărilor [...] care i-ar dicta consimțământul față de acest enunț. Mai exact, [...] o stimulare σ aparține stimulo-înțelesului afirmativ al unui enunț S pentru un vorbitor dat, dacă și numai dacă există o stimulare σ' astfel încât dacă l-am supune pe vorbitor stimulării σ' și i-am pune apoi întrebarea S, iar apoi, dacă l-am supune pe vorbitor stimulării σ și i-am pune din nou întrebarea S, el ar răspunde negativ prima dată și pozitiv a doua oară. Putem defini *stimulo-înțelesul negativ* în același mod, dar permutând adverbele «afirmativ» și «negativ»”[2:65]. Un al doilea exemplu relevant pentru discuția noastră este cel referitor la conectori. În secțiunea intitulată *Traducerea conectivelor logice*, Quine este preocupat de situația specială a funcțiilor de adevăr în cadrul experimentului propus. Utilizând dispozițiile consimțământului, respectiv neconsimțământului suntem în măsură, crede Quine, să dăm criterii semantice pentru aceste funcții de adevăr, în sensul de a stabili dacă o expresie din limba indigenului trebuie considerată ca exprimând o anumită funcție de adevăr. În această manieră, “criteriul semantic al negației este acela după care ea schimbă orice enunț scurt care ar fi fost de natură să incite la consimțământ în unul care ar

incita la neconsimțământ, și invers. Cel al conjuncției este acela după care ea produce compuși (atât timp cât frazele componente sunt scurte) pentru care suntem pregătiți să ne dăm consimțământul oricând, dacă și numai dacă suntem pregătiți să dăm consimțământul și fiecărui component”[2:98].

Reconstrucția ontologică pe baze riguroase trebuie să dea seama de dubla dependență a științei de limbaj și de experiență. În aceeași măsură, empiristul trebuie să își întemeieze aserțiunile pe stimulările senzoriale și să reușească să își edifice un sistem *consistent* de cunoștințe, format, în partea sa esențială, din propoziții durabile. Cum poți împăca năzuința spre dovezi cu năzuința spre sistem? Ambele dimensiuni sunt *sine-qua-non*, așa că nu se pune problema eliminării uneia în favoarea alteia. Ceea ce ne rămâne este identificarea acelei *aurea mediocritas* care să împlinească și să satisfacă criteriile de eficiență și de simplitate. Esențiale, în stabilirea acestui echilibru, sunt asumțiile pe care un autor sau altul le face la începutul cercetării și care se vor regăsi permanent atât la nivelul analizei, cât și la nivelul rezultatelor ulterioare: conținutul obținut este relativ la schema conceptuală aleasă.

V.3. Resursele logicii cuantificaționale în reconstrucția ontologică

Am susținut, în cele de până acum, teza preeminenței logicului în cadrul construcției lui Quine, pornind de la criteriul angajării ontologice, al regimentării limbajului și al deciziei ontice. Din acest punct de vedere, Quine pare a fi intim legat de spiritului *Tractatus*-ului lui Ludwig Wittgenstein. Filosoful austriac susținea în lucrarea amintită (6.124) că “propozițiile logice descriu eșafodajul lumii sau mai degrabă ele îl arată. Ele «tratează» despre nimic. Ele presupun că numele au semnificație, iar propozițiile elementare sens. Și aceasta este legătura lor cu lumea. În mod clar, faptul că anumite legături dintre simboluri – care au în mod esențial un anumit caracter – sunt tautologii trebuie să indice ceva despre lume. În aceasta constă ceea ce este hotărâtor”¹⁹.

Pentru Quine, logica cuantificațională, în particular, și limbajul regimentat, în general, asigură structura internă a oricărei teorii ontologice. Într-un sens apropiat de cel al gânditorului vienez, eșafodajul lumii, forma pe care se vor plia conținuturile, este asigurat de logica predicatelor de ordinul întâi. Ea constituie astfel un *organon* al reconstrucției ontologice, însă chiar mai mult decât atât. Nu putem vorbi despre lume în teoriile noastre decât atât cât ne permite această gramatică, acest “idiom canonic”. Discursul ontologic însuși devine regimentat, nu doar limbajul pe care îl folosește! Quine a reluat, într-o lucrare târzie, o idee care l-a urmărit toată viața: “cuantificarea este cea care ne ajută să sudăm aparatul logic al enunțurilor care conectează teoriile cu mărturiile simțurilor: cuantificarea, cu variabilele sale, încarnează reificarea” [3:206]. Această conectare a teoriilor cu

¹⁹ Ludwig Wittgenstein, *Tractatus logico-philosophicus*, Editura Humanitas, București, 2001, p. 147.

mărturiile simțurilor nu poate avea loc, în concepția lui Quine, fără prezența “aparaturii logic”, a unei structuri de profunzime care asigură unitatea întregului, consistența sistemului. Avem nevoie de anumite categorii – logice, de data aceasta – care să organizeze nu diversitatea sensibilului, ci discursul despre sensibil. Faptul că folosim un anumit limbaj – că ne situăm într-o teorie-cadru, într-o teorie de fond – ne determină și modul în care vom lua contact cu diversul sensibil. Nu putem ieși niciodată din toate vocabularele și să cunoaștem non-lingvistic, absolut nemediat, realul: “parafraza într-un vocabular anterior familiar este singura noastră posibilitate, și acolo apare relativitatea ontologiei”[3:67].

Logica nu ne rezervă surprize, credea Wittgenstein, pentru că rezultatul nu diferă de dat. Însă, în momentul în care ia forma scheletului structural al ontologiei, ea nu mai poate fi privită ca funcție monotonă, ca un joc steril al unor entități abstracte. Discursul filosofic este o construcție logico-lingvistică a lumii în măsura în care vrem să cunoaștem rațional-discursiv realitatea externă. Chiar dacă suntem conștienți că nu există o descriere unică, completă a realității, totuși limbajul extensional ne ajută să ne formăm o imagine clară și consistentă despre ea, “idiomul canonic” intervenind și în sensul eliminării entităților dubioase, fără o identitate clară, din sfera universului transcendent.

VI. Concluzii

Prezenta lucrare a insistat mai mult pe dimensiunea logică a construcției discursului, alegând astfel ca reper pe unul din termenii cuplului conceptual învocat la începutul acestei secțiuni. Însă nu este singura perspectivă posibilă. La fel de bine îl putem lectura pe Quine și îi putem urmări modalitatea de organizare a discursului plecând de la asumțiile sale empirice. Noam Chomsky, de exemplu, în articolul său din volumul colectiv *Word and Objections*, dedicat lui Quine, va face o succintă analiză a dezvoltărilor quineene tocmai dintr-un astfel de punct de vedere. Chomsky îl citește pe Quine în special prin prisma problematicei învățării limbajului și va concluziona că Quine este îndatorat, în scrierile sale, viziunii empiriste clasice asupra învățării limbajului, mai precis filosofiei lui Hume. Credința în stimularea senzorială, în anumite calități spațio-temporale ale obiectelor, precum și în anumite proprietăți ale lor îl apropie pe Quine periculos de mult de empirismul clasic. Asumțiile sale sunt, din punctul de vedere al lui Chomsky [3:53-68], cu mult prea puternice pentru a fi acceptate fără controverse.

Întreaga dezvoltare pe care Quine a dat-o programului său filosofic, mai ales prin ambițiile și radicalitatea demersului, a provocat o serie de dispute fecunde în mediul filosofiei analitice. Modul de reluare și de tratare a vechii teme a categoriilor cu mijloacele logicii moderne marchează atât o schimbare de accent în punerea problemei, cât și modificări la nivelul construcției discursului. Am încercat să dăm seama de felul în care Quine transformă tema categoriilor, reliefând

relevanța sa filosofică și, implicit, științifică, după experiența limită a respingerii ontologiei din primele decenii ale secolului douăzeci.

Problema angajamentului ontologic, a regimentării limbajului, a locului și rolului principalelor teze quineene în programul său filosofic și a tensiunii dintre empiric și logică ni s-au părut patru coduri de acces către structura profundă a demersului filosofului american și, totodată, patru argumente în sprijinul ideii conform căreia, în intimitatea sa spirituală, meditația ontologică quineană ia forma unei construcții logico-lingvistice a lumii.

Știința subzistă prin metoda cantitativă, prin extensionalitate. De ce n-ar reuși și filosofia – în intenția ei de recuperare a temei categoriilor – să comunice mai bine cu știința tocmai prin instrumentul comun, prin “idiomul canonic” adoptat? Pericolul unei absorbții a filosofiei de către știință este unul pueril, fictiv, în condițiile în care diferențe esențiale între domenii vor exista întotdeauna. Dincolo de aceste diferențe tronează tocmai idealul corpusului unificat de cunoștințe și al articulării unei viziuni holiste asupra lumii. Rămâne ca dezvoltările filosofice ulterioare să-i dea sau nu dreptate lui Quine.

**The Philosophical Discourse as a Logical and Linguistic Reconstruction
of What There Is: The Case Quine
(Abstract)**

Willard Van Orman Quine is one of the most influential philosophers of the analytic tradition. His works, developed mainly on the grounds of Frege-Russell-Carnap line of thinking, deal with a large spectrum of problems and disciplines, starting with logic, mathematics, linguistics and ending with epistemology and ontology. But the way Quine succeeds in connecting all these into a coherent general theory – or, as Quine himself says, “a framework for theories” - is a remarkable proof of his efforts to structure a holistic image of the reality. The aim of my study is to point out the way Quine configures the discourse in his attempt to give a logical and linguistical account of the ontological problem.

The question “what is there?” can be given a lot of answers, from the simplest (and the most ambiguous one) - “all” - to the more complicated – “to be is to be the value of a bound variable” . But not all the answers to the ontological question can satisfy the exigencies of contemporary science, in fact the lack of rigour and method in research brought many times philosophy and other related disciplines in difficult positions. Some of the most dangerous traps that ontological research had to avoid, in this sense, were those coming from the use of ordinary language or natural language. Its vagueness, ambiguity, incapacity to refer exactly and impossibility to draw, once and for all, clear distinctions between its different levels made the theorist’s task more intricate. Quine shares the Vienna Circle views about the necessity of introducing formalized languages both in order to solve the puzzles of the natural language and to clarify the status of “what is there?”.

For Quine, the ancient problem of “what is there and why is there?” - opened, in the western culture, by the Greek philosophy - can be translated nowadays into “which are the entities that a theory assumes and what is the utility, the success of that theory?”. Thus, we accomplish two things at a time: on the one hand, we need not reject the ontological problem as a pseudo-problem (creating, this way, a strong link with the philosophical tradition of the doctrine of categories), and, on the other hand, we are able to tackle it with the new instruments provided by the mathematical logic.

In the first part of my paper, I want to trace out the extent to which Quine’s approach is related to that of the doctrine of categories and I also study briefly the implications of the idea that any ontological issue can and must be presented in a certain language, that any debate concerning ontology is, ultimately, a debate concerning language. As long as we cannot believe anymore in the possibility of a privileged perspective – as Putnam puts it, there is no “God’s Eye View” – from which to obtain a “high fidelity” map, a unique description of the world, we have to be aware of the fact that our assumed entities, our system of categories are relative to a prior conceptual schema. The triple connection theory – language – ontology has now the following appearance: the embrace of an ontology is a matter of language in the same degree in which the embrace of a system of scientific theories might be considered a matter of language.

Next, I’m interested in the concept of existence, but “from a logical point of view”. Carnap is the philosopher who influenced Quine the most in this particular problem, and I find it adequate to give, shortly, Carnap’s main ideas. Quine develops these ideas – even if he rejects some distinctions that Carnap made or some presuppositions that no longer fit – and makes his own suggestions. Thus, he analyses the different meanings of the word “is” (predication, identity, existence), stating that the “is” of existence is to be expressed by the quantifiers, the “is” of identity is to be reduced to that of predication, which is the only one irreducible to something else. The criterion of the ontological commitment, “to be is to be the value of a bound variable”, must be understood in terms of “to be in the range of a pronoun” and also in terms of quantifiers, which “range over our whole ontology”. The quantifiers are of great importance inside Quine’s system, together with predication and truth functions. The *ultimate components* (variables and general terms) combine in order to form open atomic sentences. The calculus of predicates or the logic of quantification becomes a very general *scheme for systems of the world*.

In the third section of the present article I discuss some aspects concerning the regimentation of natural language. For Quine, the quest for a canonical notation represents a major preoccupation, because only in this way the language can fulfill its referential function. The main instrument for regimentation is the paraphrase, which, together with some others, makes the ontic content of a proposition explicit. This way, the regimentation does not provide only the means for eliminating vagueness, opacity, ambiguity and, thus, the confusion between objects and signs. The regimentation is a part of the ontic decision that has to be made by the theorist. Quine’s version is, mainly, a flight away from intensions (properties, propositions and propositional attitudes, facts) and from singular terms, considered for many decades typical for ontological commitment. A sentence like “Pegasus is a horse with wings” becomes, in the canonical idiom, “There is just one x , so that

x is a horse, with wings and pegasizes”. I think that when he talks about regimentation, Quine is at his best, and we can easily notice the logical and linguistic character of his ontological programme. The “charm of the formal” finds in Quine’s works on ontology one of the most valuable incarnations ever.

In the fourth chapter of this paper I investigate the role that some of the most important quinean theses, namely the empirical under-determination of theories, the indeterminacy of radical translation, the inscrutability of reference, the ontological relativity etc., play in Quine’s ontological conception. I advocate the opinion which states that these theses constitute the theoretical core of Quine’s philosophical project. They are metaphysical presuppositions – in the sense established by R. G. Collingwood – and their role is to specify the limits of the philosophical discourse. They determine, in fact, the boundaries of the human possibility of knowledge.

In the fifth part I analyse the effects that the *empirical-logical* distinction has on Quine’s ontological reconstruction. *Word and Object* is the classical text where Quine tried hard to put together elements traditionally considered analytic and synthetic. The concept of *stimulus meaning* is central for this attempt, as well as the way Quine defines the logical connectors in terms of behaviour.

Quine’s impressive work on ontology, developed over more than fifty years, remains one of the most important sources of contemporary analytic philosophy. The fact that most of his theses are disputed is not a proof of their weakness, but of their fecundity.